

ԹՈՐԳՈՍ ՍՔԱՆՁԵԼԻՆ

Գրիչը կը սահի մատնեւս. այնքան չլմեցուցիչ է այս դառնազէտ մահը իր շանթահարիչ սաստկութեամբ:

Մահը որ այդ անագորոյն կարծրութեամբ կը զարնէ կեանք մը՝ խողխողում է պիտի ժպրհէի ըսել եթէ չ'երկնչէի վրդովել էր հոգին որ այնքան թրծուն էր քերիտոննէական համակերպութեամբ:

Երեսուն տարիներէ ի վեր բախտը ունէի վայելելու իր բարեկամութիւնը որ օրհնութեան մը պէս կը տարածուէր վրաս. իր ընկերութեանը մէջ ինքզինքս աւելի աղէկ ու լաւագոյն կը զգայի միշտ: Առաջին ծանօթութիւնէս իսկ Նիկատեր էի իր հոգիին բացառիկ որակը ու իր մտքին շնորհները. սիրելի էի զինք այն խոր սիրով որ հիացումէ կը ծնի: Ինքը գիտէր ասիկա, ու ինծի համար սփոփանք մըն է աս հիմա: Մերթ կը խորհէի իր վարքին սրբութեան ու իր ուզեկան լուսաշող կեանքին ազնուականութեանը վրայ, ու կը զրգար հոգիս: Երազեմ էի որ ան իր սրբենի շունչով հոգուոց մը պիտի հծծէր իր սրտին միայնութեան մէջ երբ հնչէր հանդիսական ժամը ինծի համար, ու ասի կազդոյր մըն էր իմ հաւատացեալի սրտիս:

Ու հիմա՝ մինք ա'լ պիտի չլսենք իր թաւ ու սրտազրաւ ձայնը, պիտի չտեսնենք իր խոհուն ու բարութեամբ աղուորացած աչքերը:

Բայց մեր սրտերը ի՞նչպէս հաւատարմաւոր:

* * *

Անցաւ աստուտ՝ կեանքն ի բուն սէր ու լոյս սփռելով իր շուրջ լիաբուռն, ճշմարտ կրօնաւոր որ կը խաչակնքէ ալ և անհաղ ու կ'օրհնէ, յառաջացող թափօրին մէջէն:

Ծանրակաց ու մեղուական՝ ան բարեմասնութեամբ էր այն վեհութեամբ որ ստոյգ յատկանիչն է արեւելեան եկեղեցապետի մը յատուկ տիպարին:

Իր անձը զգեղուն էր օծութեամբ ու հանգաւոր լոյս մը կը ճառագայթէր կարծես

իրմէ. այդ լոյսը չէր շլացներ, բայց յաւանանք քաղցրութեամբ մը կը թափանցէր քեզի ու սիրանքով կը համակէր քեզ. նրկարներ կան որ առաջին անհարկով մը չեն զրաւեր քեզ, բայց որոնց մէջ ամէն օր չեկասկածուած գեղեցկութիւն մը, նոր հրապոյր մը կը տեսնես հիացումով:

Ճանչցեր եմ հայ եկեղեցականութեան բոլոր մեծագոյն ժամանակակից գէմբերը. անոնցմէ ոմանք գերազա'նց էին, թերեւս, փայլուն աննառու ձիրքով մը. ոչ մին սակայն աւելի շնորհազարդ, աւելի կատարեալ էր քան Թորգոմ Գուշակեան:

Երբ ուզեմ իր բարոյական գիմանկարը ուրուագծել փորձել, տիրական գիծ մը, ա՜նոր մէջ, կը յանկուցանէ զիս, — իր իմաստութիւնը:

Ի բնէ իր երանանդորդ հոգին, քրիստոնէական հրահանգներու մէջ մարդուած վաղուց, սնած, կարծեմ, նախնի մեծ իմաստասէրներու անմահ սկզբունքներով, ու զօրացած նաև, անշուշտ, անձնական բարձր խոկումներով, իր հոգին զերծ կը մնար միշտ խոտոր ու մոլար չարժուանքէն ու նիւզուած ըլլալ կը թուէր մարդկային տկարութեանց զրգուանքներուն դէմ: Այսպէս է որ ան տոկաց, անդրդուութեամբ ու անտրտունջ մարդոց չարութեան ու անարդարութեան:

Արդարեւ ճերմքին տաճարոյ մը կերտեր էր ան ինքն իր մէջ, ուր կը պատսպարէր մերթ իր լուռ ու մունջ բոլոր ցաւերը: Տեսեր եմ զինքը դառնութեանց օրերու մէջ ժպիտի ստուեր մը շրթունքին վրայ. պայծառներու ու անալլայի Մարիոս Աւրելլոսի հետևող մըն էր կարծես, որ քրիստոնէութիւն ընդունած ու վեղար ցած ըլլար:

Հովիւ բարի, անձնորդ, առաքելի, առաքելական ոգի, բարեխոսիչ, շնորհաշուք ու սրբալիք, խոհմազարդ ու զգօնամիտ, սրտեանդ ազգասէր, անկուռ ու բազմաշան, քաղցրասում, գիտաստ մեծ վարդապետ, բանաստեղծ գերզգայուն հոգի, բարձրախոհ զրազէտ, վեհիմաց երկնասլացիկ բեմբասաց, — անաւասիկ իր չքնաղ բարեմասնութիւնները որոնց վրայ ան իր բարի ժպիտն ալ կը պտուղանէր մերթ գեղեցիկ բնակիչի մը վրայ ծաթող արեւու ճառագայթի մը պէս:

Սև ոչ մէկ լար կը պակսէր իր քնարին:

Գեղազան ձերքերու համերգութիւն մը կար իր մէջ. զուգահեռ յատկութեանց հրաշալի բարեխառնութիւն մը՝ որուն մէջ աւելի լայն, աւելի ազատ ու քաղցր կը շնչէր իր հոգին:

Ու խորհրդաւոր է իր ծնունդը ծաղկաւէտ սարաւանդի մը վրայ որ հայ Պարտիզակն էր երէկ: Հայրը աստուածավախ բարի մշակ. սրբազան որդին՝ մշակ հոգիներու ու պատրիարք. բայց ինչ ներքնախոր, հնազորոյ մ պնդուակնութիւն մը կայ, ուրեքն, անթեղուած հայ հոգիին խորը, որ ան, գեղջուկ, նսեմ բոյնէ մը թռչելով դուրս, այդքան հեղասան ճախրանքով մը կը սլանայ ու կարող է սաւառնելու ահա ոգեկան ամենավերին բարձունքներու վրայ:

* * *

Բարոյական ու իմացական մեծ ու գեղեցիկ ոյժ մը բաժնուեցաւ մենէ յանկարծուստ: Ու իր մահը ի սուգ կ'ընկղմէ համօրէն Հայութեան սիրտը:

Եթէ մեռնողի մը արժանիքը իր ձգած բացովը կը չափուի, անհոն է այն պարապ զոր ան կը թողու:

Անոնցմէ էր որ բուրոյզին չեն մեռնիր: Պիտի բազմի աջ կողմը իր ուսուցչին՝ հրաշալի Դուրանին, որուն քով իր հոգին աչի պիտի մսի:

Ու հիմա պատմեմ ձեզի, հազարներու մէջէ, մին այն որտալոյժ յիշատակներէն զոր պահած եմ իրմէ երկուածօրէն:

Գիշեր մը հիւր էր մեզի, Փարիզ. Նըստեր էինք, մենք մեզի, զլուս զլիւի, երկու մտերիմներու պէս, ուրախ իրարմով: Թուշուն խօսակցութեամբ մը՝ ոգեկոչեցինք մենք նախ՝ մեր եղբայրական հին ու մերթ տաքնապալից յուշերը. ես հարցուցի իրեն, ապա, ուղեորի իր տպաւորութիւնները Փրանսայի վրայ ուր կուգար առաջին անգամ. քիչ վերջը անցանք մենք, բոլորովին անկապակից կերպով, մեր իսկական նախախրութեանց, — հայ դպրութեանց: Ան խօսեցաւ ինծի իր խոր ու սրտառու շեշտովը, հայ դասական լեզուին, մեր նախընթաց մատենագրութեան գանձերուն վերայ, ու ես եւ իւր էր լսէի զինք լռիկ ու հմայուած:

Ժամեր անցեր էին այդպէս հեղասան ու հեշտալի, ու հիմա կը ծանրանար մեր

վրայ այն լուսութիւնը որ կը յաջորդէ միշտ ազնիւ ու մեծ խօսակցութեան մը, և որուն միջոցին՝ երազուն ու մուշ ժտիկ կ'ընես արձագանգը սրտիդ մէջ արծարծուած քաղցր զգացումներուն:

Յանկարծ ըսի իրեն.

— Սրբազան, շատ շանի վրայ խօսեցանք, բայց դեռ բառ մը չըսինք ձեր անձին մասին. ինչ պաշտօն պիտի վիճակի հիմա ձեզի, քանի որ «տրամադրելի» էք այս միջոցին. օր մը անշուշտ պատրիարք և նոյնիսկ կաթողիկոս պիտի տեսնենք ձեզի. բայց մինչև այն ատեն ձեզի միակ արժանի պաշտօնը Փարիզի Հայոց Առաջնորդութիւնը կը տեսնեմ, և կամ . . .

Բայց ան՝ ընդմիջեց զիս ու անհուն բարութեան ճառապայթով մը իր գէմքին վրայ, ըսաւ.

— Իմ միակ փափաքս, հովիւի դաւազանս առնել ու երթալ այցելել է մեր ցիր ու ցան եղբարաբախտ ժողովուրդին. շրջել գաղութէ գաղութ, աշխարհէ աշխարհ, ա՛մէն տեղ ուր խումբ մը հայ կայ սփոփանքի մը կարօտ. երթամ աղօթեմ, պատարագեմ, քարոզեմ անոնց մէջ, հովուեմ, մը խիթարեմ, զօրացնեմ զիրենք, այնքան վշտահար են, վերջապէս ապրիմ անոնց մէջ, իրենց ցաւերով մը ապրիմ, ու փակեմ օր մը աչքերս անոնց քով, հօտիս քով . . .

Վերացած էի:

Այս խօսքերը, հծծուած աւելի քան թէ ըսուած, ան ինծի կ'ուղղէր գիշերուան խոր լուսութեան ու խուցի մը խորհրդաւոր առանձնութեան մէջ, բիւր կախարդանքներով յփուուն այս հեթանոս անհուն ուստանին մէջ ուր գերիշխան է վայելքը:

Ու իմ հոգիս անճառ յափշտակութեամբ մը զղբգուրբ էր իր ամենախոր ալքերէն: «Լեբան ճառ»ին արձագանգը լսել կարծեք էի յակճիւ՝ անոր նուիրեալի դարբերային այդ բարբառին մէջ:

* * *

Այսպէս էր Ռորզումը, սուրբը, Քորզում Սֆանչլիքն, ինչպէս կը մաղթեմ, սրտիս խորէն, որ ան յիշուի, այսուհետեւ, ի շարս մեր երանելի հայրապետներուն:

Սուրբին, Մեծորդի աշակերտներէն մէկուն հոգին էր որ անոր մէջ այցելութեան եկեր էր մեզի:

ՏԻԳՐԱՆ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ